

برنامه‌های مکمل و تکالیف خلاقانه

اشاره

فرایند یاددهی - یادگیری، چنانچه با برنامه‌های مکمل برنامه‌های رسمی و تکالیف خلاقانه غنی شود هم شوق و انگیزه یادگیری را افزون می‌کند و هم به پایداری یادگیری می‌انجامد. در این مقاله براساس ده‌گام یادگیری که گانیه نظریه پرداز یادگیری ارائه کرده است، برنامه‌های مکمل و تکالیفی که انجام آن‌ها مستلزم کارهای خلاقانه است، ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: فعالیت‌های فوق برنامه، فعالیت مکمل، گام‌های یادگیری گانیه

مقدمه

بر اساس نوآوری و ابتکار معلمان، در کنار تدریس و بر اساس آموزش مفاهیم و اهداف درس به کار گرفته شوند و داخل یا خارج از کلاس انجام شوند، فعالیت مکمل گفته می‌شود. فعالیت‌های فوق برنامه مجموعه فعالیت‌های سازمان یافته و پیش‌بینی شده‌ای هستند که به منظور تثبیت، تعمیق، آشنایی و کارکرد عملی در

فرآیند یاددهی - یادگیری فرایندی دو جانبه است که در آن یاددهی با ابتکار و خلاقیت معلم و یادگیری بر اساس مفاهیم و اهداف درس است، به نحوی که هر دو طرف فرایند، معلم و متعلم، در این فعالیت مشارکت داشته باشند. همچنین، به فعالیت‌هایی که

فعالیت‌های فوق برنامه را می‌توان کلیهٔ اعمالی دانست که در برنامهٔ درسی روزانه برای آن‌ها ساعات به خصوصی پیش‌بینی نشده و هدف آن شناسایی و پرورش استعدادها و هفتهٔ دانش‌آموزان است

اهداف، باید درصدد باشیم در برنامهٔ زمانی معین شده، با شیوه‌های مؤثر به نتیجهٔ مطلوب و دلخواه برسیم. از جمله مراحل برنامه‌ریزی، مراحل زیر پیشنهاد می‌شود:

۱ نیازسنجی آموزشی

قبل از هدف‌گذاری و استخراج اهداف آموزشی مورد نظر باید شرایط، منابع انسانی و مالی و حتی بازده مورد نظر پیش‌بینی شود. در این خصوص، مجموعه‌ای از پیش‌نیازها باید مورد توجه قرار گیرند: شرایط فیزیکی مکانی که باید رفتار مورد نظر در آن بروز کند، شرایط جسمی و روحی که فراگیرنده باید در هنگام انجام آن کنش داشته باشد، شرایط فعل یا رفتاری که باید مورد مشاهده و ارزشیابی قرار گیرد، سازمان‌دهی نیروهای انسانی که به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم در این فعالیت دخیل هستند، سامان‌دهی منابع و اقلام موجود مورد نیاز از قبیل رسانه‌های آموزشی و امکانات آموزشی مورد نیاز، پیش‌بینی هزینهٔ مورد نیاز و مقرون به صرفه، نوع ارزشیابی و بارم‌بندی و ...

۲ هدف‌گذاری

ابتدا اهداف آموزشی و نکات کلیدی، قواعد و کنش‌های هر درس و فعالیت را بشناسید. در راستای تحقق آن‌ها، برنامه‌های مکمل و تکالیف خلاقانهٔ خود را طراحی کنید و از دادن فعالیت‌هایی که از سطح اهداف بالاتر یا دورتر هستند، جدا بپرهیزید.

۳ مدیریت زمان

بسیاری از اهداف کتاب‌های آموزشی تکمیل‌کنندهٔ همدیگر هستند و به اصطلاح همدیگر را پوشش می‌دهند. از طرف دیگر، فعالیت‌های خلاقانه و تمرینی بسیار وقت گیرند. لازم است به برنامهٔ کلاسی و ساعات آموزش و سطح دشواری فعالیت اشراف کامل داشته باشید.

طول سال تحصیلی، برای دانش‌آموزان در نظر گرفته می‌شوند تا به رشد و تعالی، شکوفایی استعدادها و مشارکت در برنامه‌های عملی کمک کنند. این برنامه‌ها که در توسعهٔ تجربیات تربیتی دانش‌آموزان نقش مهمی دارند (فراگیری مهارت‌های زندگی و حل مسئله)، در عرض برنامهٔ درسی قرار می‌گیرند و نیازهای فردی دانش‌آموزان و ویژگی‌های محلی و منطقه‌ای را مورد توجه قرار می‌دهند و بالاخره موجب غنای برنامهٔ درسی می‌شوند. فعالیت‌های فوق برنامه را می‌توان کلیهٔ اعمالی دانست که در برنامهٔ درسی روزانه برای آن‌ها ساعات بخصوصی پیش‌بینی نشده و هدف آن‌ها شناسایی و پرورش استعدادها و نهفتهٔ دانش‌آموزان است. چنانچه این فعالیت‌ها با توجه به شرایط خاص منطقه‌ای یا اقلیمی و یا در راستای آموزش استعدادها و خاص فراگیرندگان باشند، به آن‌ها فعالیت فوق برنامه گفته می‌شود.

مراحل طراحی و برنامه‌ریزی فعالیت فوق برنامه

لازمهٔ برنامه‌ریزی برای فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه و اجرای آن‌ها در مدارس، انتخاب روش‌های یادگیری فعالی است که مشارکت دانش‌آموزان را به دنبال داشته باشد. در رویکردهای سنتی و معمول آموزش، معلم در نقش فعال و دانش‌آموزان در نقش مخازن اطلاعات، به وظایف محولهٔ خود عمل می‌کنند. در نهایت، یادگیری دانش‌آموزان نتیجهٔ محور است و به سطوح پایین شناختی محدود می‌شود. پژوهش‌های اندک انجام گرفته در مورد عوامل مؤثر بر پایین بودن سطح مهارت‌های زندگی نیز نشان می‌دهد، عواملی مانند: به کار نرفتن الگوها و روش‌های مناسب تدریس، روش‌های نادرست ارزشیابی، انفعالی بودن دانش‌آموزان، دیکته شدن محتوای آموزشی در قالب کتاب‌های درسی و نبود ارتباط عمیق بین خانه و مدرسه، در پایین بودن سطح مهارت‌های زندگی دانش‌آموزان دورهٔ ابتدایی مؤثر بوده‌اند.

اهداف وزارت آموزش و پرورش بسیار کلی است و مدارس باید بر حسب دورهٔ تحصیلی و با نگاه به اهداف کلی، اهداف اختصاصی و تفصیلی و قابل دستیابی خود را تدوین کنند. به همین دلیل، لازم است در ابتدای سال تحصیلی، هدف‌گذاری یکساله برای مدرسه صورت گیرد و اهداف در حیطه‌های آموزشی، فرهنگی، تربیتی و سپس خدماتی و رفاهی، به ترتیب اولویت‌بندی و مشخص شوند. بعد از تعیین

و توانایی آن‌ها توجه کرد و مراحل تکالیف و مکمل آموزشی را جداگانه و به صورت امتیازی و یا گام به گام طراحی و فراگیرندگان را توجیه کرد تا هر مرحله را جداگانه انجام دهند یا ثبت کنند. در فعالیت‌های گروه محور باید تقسیم وظیفه، هماهنگی گروه، نظم و... مد نظر قرار گیرند.

۷ نظارت و هدایت

از آن‌جا که در روش‌های تدریس جدید معلم نقش راهنما و هدایتگر را بر عهده دارد و در کنار فراگیرندگان به فعالیت آموزشی می‌پردازد و گاهی به عنوان یکی از اعضای گروه فعالیت می‌کند، امکان بازخوردگیری از فعالیت فراگیرندگان و کنترل رفتار و هدایت این حرکت به سوی هدف برای او راحت‌تر و ملموس‌تر خواهد بود. با طرح سؤال یا برانگیختن و تشویق به ابداع راه‌حل‌های بیشتر، هم‌فکری و همکاری در گروه، رغبت‌پذیری و دادن انگیزه، تغییر در نگرش و... معلم می‌تواند در حین نظارت فعالیت‌ها، نقش هدایتی را نیز برای حصول اهداف رفتاری طرح بر عهده داشته باشد.

۴ برنامه‌ریزی گام به گام

انجام کار به صورت مرحله به مرحله و در صورت امکان نوشتن طراحی آموزشی یا تقویم اجرایی برای محتوای آموزشی، بعد از بررسی کل محتوا، لازم است. دیدن تمام تکالیف و فعالیت‌ها به صورت منسجم و طراحی هر فعالیت به صورت گام به گام و یا به اصطلاح سناریونویسی نیز باید صورت گیرد تا فراگیرنده بدانند دقیقاً چه کاری باید انجام دهد.

۸ ارزیابی

پس از اجرای فعالیت و انجام فعالیت‌های کنترل و نظارت، لازم است میزان اثربخشی و تحقق اهدافی را نیز که به این برنامه مرتبط‌اند، ارزیابی کرد تا دریافت آیا فراگیرندگان به سطح مورد نظر از یادگیری، مهارت یا نگرش دست یافته‌اند یا خیر. در صورت حصول نتیجه مطلوب، در پایان ارزیابی می‌توان این فعالیت را در بوتۀ تجارب موفق مدیریتی قرار داد.

۵ انتخاب نوع فعالیت

اینکه فعالیت در بر گیرنده کدام حیطه از یادگیری است (دانش، مهارت، نگرش) و معلم با کدام روش تدریس می‌خواهد به این حیطه برسد؟ و دیدگاه معلم کدام است؟ (معلم محور، گروه محور، فراگیر محور) در انتخاب نوع فعالیت دخیل است.

۹ ارزشیابی فعالیت برای ارزشیابی

با توجه به اینکه معلم از چه نوع ارزشیابی استفاده می‌کند و هدف او چیست و اینکه آیا نمره، سطح یادگیری و میزان تغییر رفتار و ثابت بودن یادگیری، عمق یادگیری و یا توصیف فعالیت یادگیری و محصول آن برای معلم ملاک است، می‌توان این قسمت را تعریف و تشریح کرد. هر معلمی می‌تواند بنا بر سلیقه

۶ اجرای فعالیت

در هنگام اجرای فعالیت و قبل از درخواست از فراگیرندگان، باید به نیاز آموزشی، سن فراگیرندگان

معرفی کتاب:

برنامه درسی - طراحی، اجرا و ارزشیابی

مؤلفان:

دکتر زهره عابدی کرجی بان

عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

شیما شعله‌کار

انتشارات: آوای نو

تلفن: ۶-۶۶۹۶۷۳۵۵- قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

کتاب حاضر خلاصه‌ای است از طراحی برنامه درسی مورد نیاز معلمان کشور و در عین حال حاوی رهنمودهایی برای استفاده دانشجویان تربیت معلم، مدیران مدارس و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی است. مطالب و محتوای کتاب به گونه‌ای تنظیم شده است که خواننده را برای ورود به مباحث حوزه برنامه درسی آماده می‌کند و ارتباط میان نظریه‌های یادگیری و یادگیری در کلاس درس را مورد بحث قرار می‌دهد.

کتاب سه فصل دارد:

در فصل ۱ با عنوان «برنامه درسی، انواع، مدل‌ها و الگوها» در هشت بخش، تعریف و مفهوم برنامه درسی، مدل‌های طراحی، انواع برنامه درسی، عوامل تأثیرگذار بر طراحی، طراحی، اجرای برنامه درسی، ارزشیابی و تغییر و نوآوری در برنامه درسی آورده شده است.

در فصل ۲ با عنوان «طراحی برنامه درسی مدرسه» در هفت بخش، برنامه درسی مدرسه محور، طراحی فهرست رئوس مطالب، جدول ساعات کاری، تخصیص منابع، شیوه‌های

تدریس، نظارت بر برنامه درسی و ارزشیابی برنامه درسی مدرسه مورد بحث قرار گرفته است.

در فصل ۳، «ارتباطات و نظریه‌های یادگیری»، در نه بخش درباره این موضوعات، رسانه‌های آموزشی، نظریه‌های یادگیری، رویکردهای یادگیری، فرایند یادگیری، یادگیری در کلاس درس، اختلالات یادگیری، یادگیری و انگیزه، عوامل مؤثر بر یادگیری و ارزیابی و سنجش یادگیری بررسی و بحث شده است.

خود روش ویژه‌ای را در نظر گیرد که البته بسته به رشته و کتاب درسی می‌تواند متفاوت باشد.

۱۰

تشویق و ایجاد انگیزه

برای برانگیختن و ایجاد رغبت یادگیری و رسیدن فراگیرنده به سطح خود یادگیری و احساس رضایت‌مندی از فعالیت‌های آموزشی، تحویل گرفتن تکالیف باید با دقت نظر صورت گیرد. برای وقت و فعالیت فراگیرنده ارزش قائل شوید و با دقت و توجه خاصی، این فعالیت و زاویه‌های پنهان آن را بررسی کنید.

جمع‌بندی

انجام فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه در مدارس محرک بسیار خوبی برای پذیرش کردن فراگیرندگان و آماده شدن برای پذیرش مسئولیت و تقویت فعالیت گروهی در جامعه و افزایش اعتمادبه‌نفس و ایجاد انگیزه و رغبت در دانش‌آموزان برای یادگیری مهارت‌ها و تعمیق یادگیری است و ما معلمان و مدیران لازم است بستری مناسب برای پرورش استعدادها، افکار منطقی و خلاقیت در دانش‌آموزان فراهم کنیم تا آنان در کنار تجربه‌های جدید به رشد و خود شکوفایی و بالندگی دست یابند. درست است که فعالیت‌های فوق برنامه و به‌خصوص انجام فعالیت در گروه وقت‌گیر است، اما آن‌ها با تقسیم وقت و انرژی، به نوعی قابل اعمال هستند. در خاتمه این نکته را متذکر می‌شویم که نقش معلم نه آموزش است نه یاددهی، بلکه تشویق و راهنمایی فراگیرنده است.

*منابع

۱. خدیجه علی‌آبادی (۱۳۶۸). تکنولوژی آموزشی. پیام نور. چاپ بیست‌ودوم. ۱۳۸۶.
۲. شهناز ذوقن (۱۳۸۰). رسانه آموزشی برای کلاس درس. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
۳. محمد احدیان (۱۳۷۹). تکنولوژی برای کلاس درس. تهران: بشری.
۴. ادیب، یوسف (۱۳۸۲). طراحی الگوی مناسب، برنامه درسی و مهارت‌های زندگی برای دوره تعلیم و تربیت عمومی. پایان‌نامه دکترای دانشگاه تربیت مدرس.
۵. فضلی‌خانی، منوچهر و همکاران (۱۳۸۲). راهنمای تهیه و تدوین فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه. موسسه فرهنگی منادی تربیت. تهران.
۶. کدیور، پروین (۱۳۷۹). روان‌شناس تربیتی. انتشارات سمت. تهران. ۱۳۸۲.
۷. رضا پورشیح (۱۳۹۰). بانک اطلاعاتی معلم: نرم‌افزار آموزشی، مجموعه مقالات آموزشی.